

РОЗВІДКИ І МАТЕРІАЛИ

Валентина Іскорко-Гнатенко

НАРОДОЗНАВЧІ ПРАЦІ ЧЛЕНА-КОРЕСПОНДЕНТА АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ

Пропонуємо увазі читачів короткий життєпис Олени Пчілки – “*Meum curriculum vitae*”, – спеціально призначений для особової справи під час її обрання членом-кореспондентом Української Академії наук.

Як відомо, в 1908 році вона стає членом Українського наукового товариства в Києві як учений-етнограф. Коли 1921 УНТ об'єдналося з Українською Академією наук, Ольгу Петрівну запрошено працювати науковим співробітником Етнографічної комісії Всеукраїнської Академії наук.

Ще замолоду Ольга Косач жадібно припадає до народних джерел краю, багатого на пісні: збирає народну словесну творчість, вивчає волинський побут. До того ж, вона була просто залюблена в українську народну вишивку.

Поява такої поважної праці, як “Український народний орнамент. Вишивка, ткани, писанки” (1876), поклала початок науково-етнографічній розробці української орнаментики, стала надбанням історії українського образотворчого мистецтва. І. Франко з приводу цього писав: “...Здаєсь, компетентнішого робітника над Вас не знайду”.

Заслуговують на увагу і такі її етнографічні розвідки: “Отживающая или начальная форма “вертепной драмы”, «Очерки национальных типов в украинской народной словесности». Черты типа еврейского» («Киевская старина», 1883 р.). Її студія “Українські колядки. Текст волинський” (“Киевская старина”, 1903 р.) – оригінальне історико-літературне дослідження про походження та розвиток обрядових пісень (колядок). У “Рідному краї” (1907–1916), який вона самотужки видавала за власний кошт, опубліковані такі її праці (статті, бібліографічні замітки і рецензії): “Наша етнографія”, “Ліпні вироби полтавських гончарів”, “Українська гумористика (етнографічно-літературний нарис)”, “Відродження кобзи”, “Нове кобзарство”, “Малювання на українських мисках”, “Українська різьба по дереву”, “Старосвітські думи в новому виконанні й поясненні”, “Дбання про український стиль”, “Особлива етнографія”, “Наша етнографія й історія”. Цей доробок маловідомий і майже не доступний не лише шанувальникам творчості Олени Пчілки, а й науковій громадськості. На часі перевидати її літературно-етнографічну спадщину.

А який національний поживок віднаходила вона в народній словесній творчості для читачів молодшого віку, готуючи до друку кожне число “Молодої України” (1908–1914) – єдиного на Наддніпрянщині дитячого українського журналу! Це і народні казки, дитячі пісеньки, колісанки.

Красвид України. Початок ХХ ст. З експозиції Музею НАПУ.

жартівливі віршики, сміховинки, швидкомовки (“спотиканки”), лічилки, ігри, різдвяні привітання і великодні жарти, волинські “придибанки”, народні приповістки, повір’я, загадки, шаради тощо. Олена Пчілка й сама писала казки й обробляла народні.

Етнографію Олена Пчілка назвала історією України. Вона слушно підмітила: “Колись по етнографічних матеріалах ми вчилися мови нашої”, тому “та наука не завадила б і молодим нашим письменцям. Ой, не завадила б Дух живий у живому слові завжди знайде багато” (“Наша етнографія”). Здавалось, на її думку, давнє українське мистецтво почало занепадати. Замість традиційних геометричних візерунків, стилізованих квіток і гілочок все частіше можна побачити “страшенну ляпанину”, що “ріже очі”. “Треба з тим псуванням нашого народного скарбу боротися, треба нам черпати з чистого джерела народної творчості української” (“Українські узорі для шиття й ткання” — передмова до 4-го видання “Українських узорів” (1912 р.)). Вона вболіває за національний стиль у будівництві, популяризує зразки кращих робіт опішнянських майстрів та інших народних промислів.

7 жовтня 1925 року на засіданні Етнографічної комісії виступає вона з черговим звітом “Українське селянське малювання на стінах” — одна з найкращих мистецько-критичних наукових праць авторки, друкowana в “Записках історично-філологічного відділу” (1929). Надзвичайно цікава наукова розвідка “Українські народні легенди останнього часу” (про символіку придорожніх хрестів та обряд пошанування їх в найповніших записках у Могилівському повіті) виходить в “Етнографічному віснику” (1925). Випускає 5-е видання “Українських узорів” (1927). Виступає з вітальною промовою на ювілейному вечорі, присвяченому 60-річчю від дня народження та 40-річчю наукової діяльності М. Грушевського (1926), на науковій сесії, присвяченій 20-річчю заснування Українського наукового товариства в Києві (1928). 1 квітня 1928 р. в залі Всенародної бібліотеки УАН виступає з історико-літературним дослідженням з нагоди 40-річчя виходу у світ жіночого альманаху “Перший вінок”, який вона видавала спільно з Наталею Кобринською 1887 р. На цьому вечорі їй від імені Академії наук було вручено пам’ятний адрес в знак поваги до її літературної та наукової діяльності. В адресі, зокрема, писалось: “Високоповажна і дорога наша Ольго Петрівно... З глибокою повагою схиляємо голови перед Вами, розу-

міючи і важучи великий подвиг Вашого життя. Ви свідомо вийшли во время люте на невпораний шлях українського літератора і громадянина і, незважаючи на всі піски й каміння, ішли і йдете, не збочуючи на вигідні стежки. Ви не зрадили ніколи Ваших принципів і залишились завжди українським письменником і громадянином України...” Під текстом 37 підписів, серед яких автографи М. Грушевського, О. Грушевського, Г. Косинки, М. Вороного, Л. Старицької-Черняхівської, М. Старицької, І. Стешенка...

В “Історії Академії наук Української РСР” (1967) обрання Олени Пчілки членом-кореспондентом УАН датується 1927 роком. Однак переконливим свідченням цього є справа, що зберігається в Інституті рукописів НБУ ім. В. Вернадського (архів А. Кримського). Згідно з протоколом № 216 Спільного зібрання від 23 березня 1925 року відбулося проголошення кандидатури Олени Пчілки на члена-кореспондента УАН (заслухано її автобіографію, яку подано, реєстр наукових праць, рекомендацію-характеристику, видану директором Етнографічної комісії академіком А. М. Лободою). Обрання відбулось на наступному засіданні. Наводимо витяг з протоколу Спільного зібрання УАН (протокол № 218 від 6 квітня 1925 року), дотримуючись оригіналу.

“Голова-президент
акад. В. І. Липський.

Дійсні члени академіки: М. Т. Біляшівський, М. П. Василенко, К. Г. Воблий, О. М. Гіляров, Д. О. Граве, М. С. Грушевський, С. О. Єфремов, М. Т. Кашенко, А. В. Корчак-Чепурківський, М. М. Крилов, А. М. Лобода, Хв. І. Мищенко, О. П. Новицький, М. В. Птуха, Г. В. Пфейфер, П. А. Тутковський, О. В. Фомін, В. Ю. Шапошников, І. І. Шмальгаузен.

Неодмінний Секретар
акад. А. Є. Кримський.

2) Переведено через потайне балотування вибір дійсних акад. та членів-кореспондентів, проголошених на попередньому Спільному Зібранню. На членів-кореспондентів обрані – Петро Васильович Іванов (І Відділ) – всіма голосами проти трьох.

Ольга Петрівна Косач (І Відділ) – всіма голосами проти одного”.

Протокол підписаний власноручно згаданими вище академіками, дійсними членами УАН.

Таким чином, точна дата обрання Олени Пчілки членом-кореспондентом Української Академії наук встановлена – 6 квітня 1925 року. Характерно, що саме Олені Пчілці судилося долею стати першою жінкою – членом-кореспондентом УАН. Згодом її оберуть до керуючого органу УАН – Ради Української Академії наук. Крім Етнографічної комісії, вона активно працювала ще в таких академічних комісіях: літературно-історичній, громадських течій і заходознавства.

Вшануймо ж достойно Берегиню славного роду Драгоманових, письменницю і вчену Олену Пчілку так само, як вона вміла вшановувати своїх достойників – людей великої історичної ваги.

Київ

МОЄ “CURRICULUM VITAE”

Вродилась я в 1849-му році, на Україні, в полтавському повітовому місті Гадячому, в сім’ї гадяцького поміщика Петра Драгоманова і його дружини Єлісавети, дочки теж полтавського дворянина й поміщика, Івана Цяцьки.

Дитячі літа прожила в своїй рідній сім’ї, а в 1860 році, старанням старшого брата, студента Київського університету, Михайла Драгоманова, бу-

ла віддана в науку до Київа, в середню школу; дівочих гімназій тоді ще не було і та школа, куди мене було вміщено, звалася “Образцовий пансіон для благородныхъ девиць”. Школа була приватна, вчили в ній учителі хлоп’ячих гімназій. У 1866 році, скінчивши курс у своїй школі, з “отличнымъ аттестатом”, я видержала іспит по науках гімназичного курсу, при 1-й хлоп’ячій гімназії в Київі. Потім слухала курси, вряжені при Київському університеті (при істор. Філолог. Факультеті, для “вільних слухачів”).

По своїм одружінню, з товаришом мого брата, Петром Косачем, оселилась я, в 1868 році, на Волині, в м. Звягелі. Там, приваблена чисто українськими ознаками волинської селянської людности, стала (опріч писання творів красного письменства) займатися українською етнографією волинського краю: записувала пісні, казки, орнаменти й т. ін.; записи ті містила, на протязі десяти літ, у різних виданнях на Україні й Галичині. Збірані мною етногр. знаходи знаходили місце в таких поважних виданнях: в “Звуковой історії укр. языка”, П. Житецького, в “Істор. Пьсняхъ малор. народа”, Антоновича і Драгоманова, в “Малор. преданіях” – збірник М. Драгоманова, в збірникові М. Комарова “Укр. прислів’я” – збірник М. Драгоманова, в збірникові М. Комарова “Укр. прислів’я”, в збірниках укр. пісень – Лисенка, Л. Українки, Кл. Квітки й інших виданнях.

Видаючи скільки літ, від 1907 року літературну часопись “Рідний Край” і першу укр. часопись для дітей, “Молода Україна” умістила там, опріч своїх творів з красного письменства, багато етнограф. знадобів і різних інших заміток наукових, менших і більших.

Мої окремі видання були такі: 1) “Думки-мережанки”, де вміщено було й байки на народні теми, записані мною на Волині. 2) Альбом зразків українських народних орнаментів (30 великих таблиць), з просторим вислідом про наукову вартість і особливості подаваного етногр. матеріалу (зібраного на Волині). З поводу сього збірника й передмови до його подали свої похвальні рецензії відомі французькі вчені Рамбо і Леже. 3) “Українські волядки”. Вислід історично-літературний, про наші колядки циклу, до-християнського, про колядки-легенди і колядки-походіння книжного. Тексти – власного записування на Волині.

Від 1916 року жила скільки літ в м. Гадячому, була редакторкою місцевої земської часописі. В роках 1918-му, 19-му, 20-му та 21-му читала лекції української мови й літератури, – перше в м. Гадячому, потім на Поділлі, – на учительських курсах.

В 1924 році оселилась в Київі і була вибрана співробітницею Етнографічної Комісії при Українській Академії наук; маю своїм почесним завданням – служити, по змозі й сназі, Високодостойній Академії.

Київ, 22 лютого, 1925 року.
Лук’янівка, вул. Богоутівська, № 7.

О. КОСАЧОВА
(Літературне імення – Олена Пчілка)

НА ДОБРИЙ СПОМИН ДЛЯ СПІВЦЯ КОБЗАРЯ-БАНДУРИСТА ЄМЦЯ

У день цей святий,
У день цей великий,
Я привіт складаю
Вам, Кобзарю, ширенький,
Від усіх українських
Дітей маленьких.

Щоб Господь ласкавий,
Вседержитель світа,
Вам зволив прожити
Ще на многія літа –

В шастю, здоровлю
Для свого Народу
Й щоб ми осягнули
Ще нашу свободу.

А у знак любови,
Ми, маленькі діти,
Вручаєм Вам широ
Цю китицю квітів.

М. Борисик, А. Запаринюк

